

Ομιλία του Σπύρου Γεωργίου Καμπέρου Ομότιμου Καθηγητή Πανεπιστημίου Αθηνών – Συγγραφέα. Εκφωνήθηκε στον Καθεδρικό Ναό της Μαρτυρικής πόλης των Καλαβρύτων στις 13-12-2012.

ΚΑΛΑΒΡΥΤΑ, Δευτέρα, 13^{ης} Δεκέμβρη 1943

Έχουν περάσει 69 χρόνια, από την ημέρα εκείνη που στα Καλάβρυτα παίχτηκε μία πολυπρόσωπη Τραγωδία.

Μια τραγωδία που απέδειξε πόσο διαχρονικός είναι ο στίχος, του χορού, στη Αντιγόνη του Σοφοκλή.

«Πολλά τὰ δεινὰ κούδεν ἄνθρώπου δεινότερον πέλει»

«Πολλά είναι τα φοβερά, αλλά τίποτα δεν είναι πιο ικανό, πιο αξιοθαύμαστο από τον άνθρωπο».

Πιστεύω ότι, μία αναδρομή, στα μονοπάτια της Καλαβρυτινής εκείνης Τραγωδίας, θα το επιβεβαιώσει.

Η σύντομη αναδρομή σε εκείνη, την ημέρα, είναι:

- Ένα ευλαβικό μνημόσυνο σε εκείνους που θυσιάστηκαν,
- Ένα μεγάλο, ευχαριστώ, στις Καλαβρυτινές Μάνες, που πάλεψαν να επιβιώσουμε,

- Μία θύμηση, σ' όσους έζησαν, εδώ, την ημέρα εκείνη και
- Μία παρακαταθήκη, για τις νεότερες γενιές των Ελλήνων.

Η αναδρομή αυτή βασίζεται κυρίως

- στις διηγήσεις των διασωθέντων της σφαγής και
- όσων έζησαν την ημέρα εκείνη.

ΚΑΛΑΒΡΥΤΙΝΟ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ ΤΡΑΓΩΔΙΑ ΣΕ ΤΕΣΣΕΡΙΣ ΠΡΑΞΕΙΣ

ΠΡΑΞΗ ΠΡΩΤΗ

Το πρωινό, της Δευτέρας 13^{ης} Δεκεμβρίου 1943, ξυπνήσαμε ξαφνικά, από τα δυνατά χτυπήματα της καμπάνας.

Η «διαταγή» κυκλοφόρησε γρήγορα:

«Όλοι οι κάτοικοι της πόλης, να πάρουν μαζί τους μία κουβέρτα και φαγητό, για μια μέρα και να συγκεντρωθούν στο Δημοτικό Σχολείο».

Στο σπίτι μας επικρατούσε πανικός. Η μητέρα, με τη γιαγιά, προσπάθησαν, να βγάλουν μερικές κουβέρτες στον κήπο.

Στο δρόμο, μπροστά από το σπίτι μας, περνούσαν, οι γείτονες, μέσα στη πυκνή ομίχλη και μας καλούσαν να τους ακολουθήσουμε στο Δημοτικό Σχολείο.

Φαίνεται ότι η οικογένεια μας είχε καθυστερήσει, διότι δύο οπλισμένοι Γερμανοί ήρθαν και μας διέταξαν να φύγουμε, αμέσως, για το Δημοτικό Σχολείο.

Οι μεγάλοι πήραν κουβέρτες κι ένα μικρό δέμα με τρόφιμα...

Ο Παππούς, φεύγοντας, προσπάθησε να κλείσει, πίσω του, τη πόρτα του σπιτιού, αλλά ο ένας Γερμανός τον εμπόδισε και μας έσπρωξε, να φύγουμε, γρήγορα, για το Δημοτικό Σχολείο.

Στο δρόμο συναντήσαμε κι άλλους, που με μια κουβέρτα υπό μάλης, προχωρούσαν, μέσα στην ομίχλη, φοβισμένοι, και τους ακολουθήσαμε μέχρι το Δημοτικό Σχολείο.

Το προαύλιο, του Σχολείου, ήταν γεμάτο οπλισμένους Γερμανούς. Όταν ανεβήκαμε, τα σκαλιά, βρήκαμε, στο μπροστινό εξωτερικό διάδρομο δύο Γερμανούς, που ξεχώριζαν και έστελναν στη μία Αίθουσα τους άντρες και τα μεγάλα παιδιά, και στην άλλη τις γυναίκες, τους πολύ γέροντες και τα μικρά παιδιά.

Ο Παππούς, με κρατούσε σφιχτά από το χέρι και με υπόδειξη του Γερμανού στρατιώτη, προχωρήσαμε, μαζί, προς την Αίθουσα του Σχολείου, που συγκέντρωναν τους άντρες.

Την τελευταία στιγμή, λίγο πριν περάσουμε τη πόρτα, έτρεξε η Μάνα μου και με «άρπαξε», από το χέρι του Παππού...

Έτσι μπήκαμε, μαζί με τους τελευταίους, στην Αίθουσα που ήταν ασφυχτικά γεμάτη από μερικούς γέροντες, πολλές γυναίκες και παιδιά. Ένας οπλισμένος Γερμανός έκλεισε, πίσω μας, δυνατά τη πόρτα.

Στην αίθουσα είμαστε όρθιοι και στριμωγμένοι, ο ένας δίπλα στον άλλο τόσο που δε μπορούσαμε να κινηθούμε. Μετά από λίγη ώρα οι γυναίκες είδαν, από τα παράθυρα, να καίγονται κάποια διπλανά σπίτια.

«Γι' αυτό μας έκλεισαν εδώ... Ήθελαν να κάψουν τα σπίτια μας» ακούστηκε από κάποια γυναίκα.

Αυτό ήταν για την ώρα το θέμα των συζητήσεων, μέχρι που κάποια, γυναίκα, αναρωτήθηκε

«Με τους άντρες μας, τι γίνεται».

Για το θέμα αυτό ακούγονταν διάφορες εκδοχές, αλλά οι περισσότερες, γυναίκες, κατέληγαν ότι:

«Θα τους κρατούσαν όμηρους».

Κάποια στιγμή ακούστηκε το σφύριγμα του τρένου, που έφευγε και οι γυναίκες ανησύχησαν γιατί πίστευαν ότι, είχαν πάρει τους άντρες τους, ομήρους.

Μέσα στην Αίθουσα, όσο περνούσε η ώρα, η ατμόσφαιρα γινόταν, πιο αποπνιχτική. Την αγωνία των γυναικών, αύξαναν τα κλάματα και τα τσιρίγματα των μικρών παιδιών, που ένιωθαν δυσκολία να κινηθούν και να αναπνεύσουν.

Κάποιες γυναίκες προσπάθησαν να ανοίξουν τα παράθυρα, αλλά τις εμπόδιζαν οι μεταλλικές σήτες, που είχαν βάλει για τα κουνούπια.

Σε λίγο ακούστηκε η φωνή, αγωνίας, μιας Μάνας που καλούσε, *« ένα ψαλίδι... για τ' όνομα του Θεού, ένα ψαλίδι να κόψουμε τη σήτα, να ανοίξουμε τα παράθυρα, να μπει λίγος αέρας, να αναπνεύσουν τα παιδιά».*

Ένα, από τα παιδιά, που πνίγονταν από το συνωστισμό, ήμουν κι εγώ, που βρισκόμουν στριμωγμένος, ανάμεσα στις γυναίκες, ακριβώς κάτω από ένα παράθυρο της Αίθουσας.

Κάποια, γυναίκα βρήκε ένα ψαλίδι, οι άλλες έκοψαν τη μεταλλική σήτα, άνοιξαν τα παράθυρα και μας ανέβασαν στο προβάκι, να αναπνεύσουμε καλύτερα.

Σε λίγη ώρα φάνηκαν κι άλλοι, να πνίγονται, γιατί είχαν, εν τω μεταξύ, αρχίσει να βγαίνουν καπνοί μέσα από τις χαραμάδες του πατώματος.

Τότε έγινε μεγάλη αναστάτωση και ακούστηκαν φωνές «**Καιγόμαστε...**», «**Βοήθεια...**», «**Θα μας κάψουν ζωντανούς ...**».

Μερικές γυναίκες μας προέτρεπαν, να πηδήσουμε έξω από το παράθυρο, ενώ άλλες άρχισαν να σπρώχνουν την πόρτα.

Εμείς δισταζαμε. Φοβόμαστε, γιατί κάτω από το παράθυρο ήταν στημένος ένας Γερμανός φρουρός με όπλο παραπόδας και γυμνή την ξιφολόγχη.

Κάποια στιγμή, ένωσα χέρια να με σπρώχνουν και βρέθηκα στο έδαφος, σχεδόν μπροστά στα πόδια του οπλισμένου φρουρού.

Εκείνος έμεινε ασάλευτος, σα να μην είχε συμβεί τίποτα.

Σε λίγο, πήδησαν κι άλλοι από τα παράθυρα. Αμέσως μετά οι γυναίκες, έσπασαν τις πόρτες και έβγαιναν, μαζί με τους γέροντες και τα παιδιά, ποδοπατώντας, ο ένας τον άλλο.

Ανάμεσα σ' αυτούς ήταν και η δική μας οικογένεια.

Μέσα στο πανικό, που επικρατούσε, γύρω στο Σχολείο, πολλές γυναίκες ρωτούσαν τι έγιναν οι άντρες. Κάποιες, έλεγαν ότι μάλλον τους πήραν, με το τραίνο, για ομήρους. Κανείς δε γνώριζε, κάτι περισσότερο...

Όλοι έδειχναν πανικόβλητοι και ήθελαν να φύγουν μακριά από το Σχολείο, που είχε λαμπαδιάσει. Ο κόσμος τραβούσε προς τον Σιδηροδρομικό Σταθμό, γιατί σ' εκείνη την περιοχή δεν υπήρχαν καιγόμενα σπίτια.

Μαζί μ' άλλες οικογένειες περάσαμε κι εμείς τις γραμμές του τραίνου και τραβήξαμε, προς το Μικρό Γεφύρι. Όταν φτάσαμε, στα Κυπαρίσσια του Παπά, σταματήσαμε. Εκεί βρήκαμε κι άλλους που είχαν σταματήσει και έβλεπαν, από μακριά τη πόλη που καίγονταν.

Ο καπνός και οι αιωρούμενες στάχτες, των καμένων σπιτιών, είχαν σκεπάσει τον ουρανό...

Εικόνα, Βιβλικής καταστροφής...

Εκεί μείναμε, μαζί με τους άλλους, αρκετή ώρα. Κάποια στιγμή ακούστηκε ότι οι Γερμανοί έφυγαν και τότε όλοι ξεκινήσαμε, για να πάμε στα σπίτια μας, που από μακριά βλέπαμε, ακόμα, να καίγονται.

Στο δρόμο συναντήσαμε κι άλλους που έτρεχαν, για τον ίδιο σκοπό. Να πάνε στα σπίτια τους. Να δουν τι απόμεινε...

Όταν φτάσαμε μπροστά στο Νεκροταφείο είδαμε κάποιες αλαφιασμένες γυναίκες να τρέχουν, προς το Κάστρο, στέλνοντας το μήνυμα

« Σκότωσαν τους άνδρες μας... ».

« Σκότωσαν τους άνδρες μας... »

Ο πανικός μεταδόθηκε αμέσως και στη δική μας συντροφιά.

Οι γυναίκες άρχισαν τα κλάματα, μας άφησαν, με τις γερόντισσες κι έτρεξαν προς το Κάστρο....

ΠΡΑΞΗ ΔΕΥΤΕΡΗ

Η Δεύτερη Πράξη της Καλαβρυτινής Τραγωδίας, παίχτηκε μακριά από το Δημοτικό Σχολείο και συμμετείχαν μόνο άντρες.

Το σκηνικό, την πλοκή και την Εκτέλεση του Έργου, μας τα αποκαλύπτουν οι μαρτυρίες οκτώ εκ των δεκατριών διασωθέντων.

Οι περιγραφές τους είναι συγκλονιστικές και θα προσπαθήσουμε να τις αναφέρουμε, ακριβώς, όπως μας τις διηγήθηκαν.

« Γύρω στις 9, το πρωί, μας έβγαλαν, από την πίσω πόρτα του Σχολείου και μας διέταξαν να ξεκινήσουμε, ομαδικά. Πού μας πήγαιναν κανείς δεν ήξερε. Μπροστά πήγαιναν οι διανοούμενοι, καθηγητές, γιατροί, δικηγόροι, με Μπροστάρη τον Παπά- Καλό, έτσι έλεγαν οι Καλαβρυτινοί, τον Ιερέα Παναγιώτη Δημόπουλο, που έδινε θάρρος και κουράγιο σε όλους.

Η φάλαγγα, προχώρησε, υπό αυστηρή επιτήρηση ενόπλων Γερμανών στρατιωτών, μέσα από ένα μονοπάτι, που έβγαζε δίπλα στο νεκροταφείο.

Όταν πλησιάζαμε, στο Νεκροταφείο, φοβηθήκαμε ότι μας πήγαιναν εκεί για να μας σκοτώσουν...

Αυτό το φόβο τον ξεπεράσαμε γρήγορα, γιατί η πορεία συνεχίστηκε και μετά το Νεκροταφείο, μέχρι που φτάσαμε, περίπου στις 10 το πρωί, τη Λάκκα του Καππή, ένα χωράφι, που το έζωναν, αμφιθεατρικά, μικροί λόφοι.

Εκεί μας διέταξαν να καθίσουμε όλοι κάτω. Καθίσαμε και κουβεντιάζαμε για την τύχη που μας περίμενε.

Μερικοί έλεγαν ότι, μας θέλουν για ομήρους, ενώ άλλοι υπέθεταν ότι θα μας πάνε στη Γερμανία, να δουλέψουμε σε καταναγκαστικά έργα.

Οι ανησυχίες μας μεγάλωσαν, όταν είδαμε τα σπίτια μας να καίγονται, το ένα μετά το άλλο.

Βλέπαμε τις περιουσίες μας και τους κόπους μιας ζωής να χάνονται μέσα στους καπνούς που έφταναν μέχρι τον ουρανό.

Το θέαμα μας αναστάτωσε και ο Κωνσταντίνος Αθανασιάδης, Καθηγητής των Γαλλικών, στο Γυμνάσιο Καλαβρύτων, πλησίασε τον Επικεφαλής του Αποσπάσματος των Γερμανών και τον ρώτησε:

« Γιατί μας φέρατε εδώ; Θα μας σκοτώσετε; »

« Όχι, αυτό δε θα γίνει. Έχετε το λόγο της στρατιωτικής μου τιμής. Την πόλη θα την καταστρέψουμε, διότι έρχονται οι αντάρτες, διαμένουν και τρέφονται. Τον πληθυσμό θα τον μεταφέρουμε σ' άλλο μέρος... ».

Μόλις ο Αθανασιάδης μας μετέφρασε, τα λόγια του, πήραμε μια ανάσα ελπίδας. Το μυαλό, όμως, έτρεχε στους δικούς μας που ήταν κλεισμένοι στο Σχολείο. Τι να απόγιναν; άραγε.

Ήταν φανερό ότι οι Γερμανοί φοβόντουσαν κάποια επέμβαση των ανταρτών, γι' αυτό και παρακολουθούσαν, συνεχώς, με τα κιάλια, τα γύρω βουνά. Φαίνεται ότι δε ξεχνούσαν την ήττα τους στη μάχη της Κερπινής και τα δυσάρεστα επακόλουθα, που έμελλε να πληρώσουν, άδικα, οι αθώοι Καλαβρυτινοί.

Αλλά, εκείνοι δε φάνηκαν... Οι Καλαβρυτινοί άντρες έμειναν μόνοι.

Μέσα σ' αυτή τη Κόλαση που βλέπαμε να ζει η πόλη μας, κατά τις 11, ήρθε μία ομάδα Γερμανών στρατιωτών κι έδωσε, ένα χαρτί, στον επικεφαλής του Αποσπάσματος, των Γερμανών.

Αυτός το διάβασε, φώναξε επανύμως τους Διευθυντές των Τραπεζών και τους έστειλε, με συνοδεία, στρατιωτών, στη πόλη.

Όταν επέστρεψαν, οι Τραπεζιτικοί, το ρολόι, της εκκλησίας, χτύπησε 12. Ήταν πολύ φοβισμένοι, κι όταν τους ρωτήσαμε, γιατί τους πήγανε στη πόλη, μας είπαν ότι τους διέταξαν να ανοίξουν τα χρηματοκιβώτια των Τραπεζών και πήραν όλα τα χρήματα που βρήκαν.

Καθαρή Ληστεία Τραπεζών. Χρήματα, που οι Γερμανοί, ακόμα, μας χρωστάνε...

Αλλά δε σταμάτησαν εκεί. Όπως μας διηγήθηκαν, στη συνέχεια, οι Τραπεζιτικοί Υπάλληλοι έψαξαν και τους ίδιους και πήραν ρολόγια, δακτυλίδια, βέρες και όσα χρήματα βρήκαν στις τσέπες τους.

Όταν ακούσαμε τη διήγησή τους μουνιάσαμε και άρχισαν να τριγυρνάνε, στο μυαλό μας μαύρες σκέψεις. Μερικοί άρχισαν να συζητούν για μία ηρωική έξοδο. Έλεγαν ότι, έτσι θα γλιτώσουν οι περισσότεροι.

Όμως, μία τέτοια θαρραλέα ενέργεια απορρίφθηκε γιατί θα έδινε αφορμή στους Γερμανούς να ξεσπάσουν στα γυναικόπαιδα που είχαν κλεισμένα στο Δημοτικό Σχολείο.

Τις σκέψεις μας διέκοψε μία πράσινη φωτοβολίδα που εκτοξεύτηκε από την πόλη.

Στους Γερμανούς παρατηρήθηκε κάποια διαφοροποίηση θέσεων και μετά από λίγα λεπτά μία δεύτερη φωτοβολίδα, κόκκινη αυτή τη φορά, εκτοξεύτηκε από την ίδια θέση.

Τότε, μας είπαν να σηκωθούμε όρθιοι. Δε προλάβαμε να σηκωθούμε κι άρχισαν, από τα γύρω υψώματα, οι ριπές των πολυβόλων, που θέριζαν, σαν τα στάχνα τα ανθρώπινα κορμιά.

Για λίγα λεπτά επεκράτησε κόλαση από τους κρότους των πυροβόλων, τις φωνές και τα βογκητά των τραυματισμένων. Σε λίγο νεκροί, τραυματίες και αλώβητοι, έγιναν ένας σωρός...

Όταν σταμάτησαν τα πολυβόλα οι Γερμανοί πλησίασαν το σωρό, των ανθρώπινων σωμάτων και όποιος έδειχνε ότι πονάει ή ανασαίνει ακόμα,

τον κλωτσούσαν, για να δουν την αντίδρασή του και του έδιναν τη χαριστική βολή.

Μόλις τελείωσαν τις χαριστικές βολές και τίποτα δε κουνιόταν στο χωράφι έφυγαν, εν παρατάξει, τραγουδώντας στρατιωτικά εμβατήρια ».

ΠΡΑΞΗ ΤΡΙΤΗ

« Κουρούνες, σκότωσαν τους άνδρες μας... Σκότωσαν τους άντρες μας, στο χωράφι του Καππή... ».

Ήταν η Μαριγώ Φερελλή, πρώτη Καλαβρυτινή μάνα που είδε το σκοτωμό κι έστελνε το Μήνυμα.

Στο άκουσμα των λόγων της οι Καλαβρυτινές γυναίκες που είχαν βγει πρώτες από το πυρπολημένο Δημοτικό Σχολείο, έτρεξαν, προς τα εκεί.

Ο πανικός γρήγορα μεταδόθηκε από τη μία συντροφιά στην άλλη και σε λίγο είδαμε ένα κύμα αλαφιασμένων γυναικών να τρέχει, θρηνώντας, προς τη Λάκκα του Καππή.

Οι περιγραφές των Καλαβρυτινών γυναικών είναι συγκλονιστικές.

Αναφέρω, μερικές απ' αυτές όπως μας τις διηγήθηκαν.

« Μόλις ακούσαμε, το θλιβερό μαντάτο, τρέξαμε στην ανηφόρα του Καππή, όπου συναντήσαμε μερικούς από τους διασωθέντες.

Ήσαν πνιγμένοι στο αίμα και σέρνονταν στη κατηφόρα, προσπαθώντας να ξεφύγουν από τον κλοιό του θανάτου.

Ζητούσαν βοήθεια, απ' όποια γυναίκα έβλεπαν να ανεβαίνει και εμείς τους βοηθήσαμε μέχρι να βρούνε τους δικούς τους.

Όταν πλησιάζαμε στο χωράφι του Καππή, ένα ρυάκι νωπού αίματος μας οδήγησε σ' ένα μακελειό.

Ένας σωρός ανθρώπινων σωμάτων, το ένα πάνω στο άλλο και μερικά σκόρπια, εδώ και εκεί...

Φρίκη... Κρανίου τόπος... Ένας, πολύ χειρότερος Γολγοθάς.

Οι περισσότεροι άντρες ήσαν ήδη νεκροί. Μερικοί έδειχναν ότι εκείνη την ώρα ξεκινούσαν το ταξίδι στην αιωνιότητα.

Πάντως, μπορεί, να πιστεύεται ότι

« Οι άνθρωποι έχουν ριζικό το θάνατο και οι ήρωες την αθανασία » αλλά στο ταξίδι του θανάτου δε διαφέρουν.

Κάθε καινούργια που ερχόταν, στο τόπο της Θυσίας, άρχιζε με αγωνία, το ψάξιμο μέσα στο σωρό των νεκρών. Κάθε γυναίκα έψαχνε το δικό της άνθρωπο.

Αυτό δεν ήταν εύκολο, γιατί τα πρόσωπα των περισσοτέρων ήταν τελείως παραμορφωμένα, από τις ριπές των πολυβόλων και ιδιαίτερα από τις χαριστικές βολές, στα κεφάλια των αθών Καλαβρυτινών.

Η αγριότητα των Γερμανών δολοφόνων, ξαναφέρει στο νου αυτό που έλεγαν οι Ρωμαίοι,

«Homo homini lupus», «ο άνθρωπος, για τον άνθρωπο, Λύκος».

Αυτή την αγριότητα αντίκρισαν και οι Καλαβρυτινές γυναίκες, στο τόπο της εκτέλεσης.

Μέσα, στο κλάμα, στο θρήνο και στα αίματα, προσπαθούσαν οι δύστυχες γυναίκες να αναγνωρίσουν, τους άντρες και τα παιδιά τους, από τα ρούχα που φορούσαν, φεύγοντας, το πρωί από το σπίτι, γιατί τα πρόσωπα των περισσότερων είχαν παραμορφωθεί, από τις ριπές των πολυβόλων και τις χαριστικές βολές...

Τραγικές εικόνες, που ξεπερνούν την Κόλαση του Δάντη.

Κάθε μια όταν εύρισκε ένα δικό της άνθρωπο, άρχιζε το κλάμα και το επώνυμο μοιρολόγι...

Οι περισσότερες γυναίκες δε κατάφεραν, να βρουν, μέσα στο σωρό τον άνθρωπό τους, γιατί η νύχτα, απλώθηκε νωρίς, σα μαύρο πέπλο πάνω από τη Νεκρή Πόλη. Η μυρωδιά του καπνού και της αιωρούμενης στάχτης, των καμένων σπιτιών, αναδύονταν

Σαν θυμίαμα, στις ψυχές των νεκρών.

Έτσι, οι γυναίκες, αφού διαπίστωσαν ότι δεν υπήρχαν άλλοι επιζώντες γύρισαν, στις γειτονιές, όπου, οι οικογένειες και οι φίλοι, τις περίμεναν σε χαμοκέλες, αποθήκες ή υπόστεγα ζώων, που δεν είχαν καεί».

Όταν ήρθαν οι μητέρες μας, είμαστε, καμιά δεκαπενταριά άτομα, γερόντισσες και παιδιά, στριμωγμένοι σε μια χαμοκέλα στο κήπο του καμένου σπιτιού μας. Η συγκίνηση ήταν μεγάλη και εμείς λουφάξαμε στις αγκαλιές τους...

Το πιο σίγουρο λίκνο ασφάλειας...

Εκείνες προσπάθησαν να μας καθησυχάσουν. Έστρωσαν, στο χώμα, τις κουβέρτες, που είχαν πάρει μαζί τους, το πρωί στο Σχολείο και μας έβαλαν να κοιμηθούμε.

Εμείς κάτω από τις κουβέρτες, αγκαλιασμένοι προσπαθούσαμε να ζεσταθούμε και να καταλάβουμε, από τις συνομιλίες των γυναικών, πόσο μεγάλο ήταν το κακό, που μας βρήκε...

Εξω, από τη χαμοκέλα, ακούγαμε, από τη μία τα σκυλιά, που γοερά αλυχτούσαν αναζητώντας τα αφεντικά τους κι από την άλλη τα ουρλιαχτά των αγριμιών, του δάσους, που μυρίστηκαν αίμα και συνέθεταν την μουσική επένδυση της ποιο τραγικής νύχτας, της ζωής μας.

ΠΡΑΞΗ ΤΕΤΑΡΤΗ

Με το χάραμα της επόμενης μέρας, Τρίτης 14^{ης} του Δεκέμβρη, οι Καλαβρυτινές γυναίκες, ξεκίνησαν πάλι για την αναγνώριση και ταφή των νεκρών. Τα μεγαλύτερα παιδιά τις ακολούθησαν, στο τόπο της εκτέλεσης, για να βοηθήσουν στη μεταφορά και ταφή, των πατέρων κι αδελφών τους, στο Νεκροταφείο.

Εμάς τους μικρότερους δε μας άφηναν να πλησιάσουμε στη μεταφορά και την ταφή των νεκρών. Καθόμαστε πιο πέρα και παρακολουθούσαμε το

θρήνο στη μεταφορά των νεκρών, ενώ στο μυαλό μας αποτυπώνονταν τραγικές εικόνες, που μας ακολουθούν μέχρι σήμερα και στίχοι του Οδυσσέα Ελύτη, στο «**ΤΟ ΑΞΙΟΝ ΕΣΤΙ**», τις αποτυπώνουν διαχρονικά.

*Ω πικρές γυναίκες, με το μαύρο ρούχο
Παρθένες και Μητέρες
Έλαχε να δώσει και σε σας ο Χάρος
Τη φούχτα του γεμάτη
Μες απ' τα πηγάρια, τις κραυγές τραβάτε
αδικοσκοτωμένων*

Κάθε γυναίκα όταν αναγνώριζε, στο σωρό των πτωμάτων, το αγαπημένο πρόσωπο, το τραβούσε στην άκρη και κλαίγοντας, ζητούσε βοήθεια, από τις άλλες, για να το μεταφέρει στο Νεκροταφείο.

Η μία γυναίκα βοηθούσε την άλλη. Εκτός από λίγους που τους ενταφίασαν εκεί, τους υπόλοιπους αποφάσισαν να τους μεταφέρουν, για ταφή, στο Νεκροταφείο, της Πόλης.

Μέσα μεταφοράς, των νεκρών, από το χωράφι του Καππή στο Νεκροταφείο δεν υπήρχαν και έτσι μερικές από τις ματωμένες κουβέρτες, που είχαν πάρει, μαζί τους, οι άντρες, έγιναν, τελικά, οι νεκροφόρες τους...

Έτσι σιγά-σιγά είδαμε να σχηματίζετε μια πένθιμη πομπή από τις γυναίκες που έσερναν τις κουβέρτες με τους νεκρούς τους.

Μια στιγμή ακούστηκε η φωνή κάποιας γυναίκας

Γιατί, Θεέ μου; Γιατί;

Η φωνή ακούστηκε σαν αντίλαλος κι από τις άλλες γυναίκες της νεκρώσιμης πομπής

Γιατί, Θεέ μου; Γιατί;

Απάντηση, κατευθείαν, από τον Ουρανό, δε πήραν.

Η απάντηση μπορεί να βρίσκεται στην Αποκάλυψη, του Ευαγγελιστή Ιωάννη

*«Ιδού η σκηνή του Θεού, μετά των ανθρώπων
και σκηνώσει μετ' αυτών,
και αυτοί οι λαοί αυτού έσονται,
και αυτός ο Θεός μετ' αυτών έστε, Θεός αυτών,
και εξαλείψει παν δάκρυον εκ των οφθαλμών αυτών·
και ο θάνατος ουκ έσται έτι·
ούτε πένθος, ούτε κραυγή, ούτε πόνος ...».*

Που μπορεί να ερμηνευθεί

« αυτός είναι ο τόπος του Θεού και των δικών του ανθρώπων εδώ θα κατοικήσουνε μαζί και θα ανήκουμε οι λαοί στο Θεό και ο Θεός στους λαούς του. Ο Θεός θα σφουγγίζει κάθε δάκρυ από τα μάτια τους· και ο θάνατος δε θα υπάρχει πια· μήτε πένθος, μήτε πόνος, μήτε κραυγή δε θα υπάρχουν πια».

Κανείς δε γνωρίζει αν κάποια από τις δύστυχες μάνες είχε διαβάσει, τα λόγια του Ευαγγελιστή Ιωάννη, για να παρηγορηθεί, αλλά μπροστά στο Θάνατο όλοι, «πιανόμαστε», «αδιάβαστοι».

Αυτή τη πένθιμη πομπή ήρθαν, να αναστατώσουν κάποια στιγμή τα Γερμανικά αεροπλάνα. Πετούσαν πολύ χαμηλά και προκλήθηκε πανικός. Οι γυναίκες τρόμαξαν και προσπάθησαν να καλύψουν τα παιδιά που ήσαν μαζί τους. Νόμισαν ότι οι Γερμανοί, ήρθαν για να ολοκληρώσουν την καταστροφή, σκοτώνοντας, τις γυναίκες και τα παιδιά, που είχαν γλιτώσει, το κάψιμο, στο Δημοτικό Σχολείο.

Φαίνεται ότι αυτή τη φορά οι Γερμανοί είχαν έρθει για να θαυμάσουν τα «κατορθώματά τους» και να τα αποθανατίσουν σε αναμνηστικές αεροφωτογραφίες...

Οι γυναίκες μόλις βεβαιώθηκαν ότι τα αεροπλάνα έφυγαν, οριστικά, συνέχισαν τη πορεία τους προς το Νεκροταφείο.

Εκεί το μοιρολόγι αντικαθιστούσε τους ύμνους της Νεκρώσιμης Ακολουθίας, αφού ο Παπα - Καλός και ο Αρχιμανδρίτης Δωρόθεος Παπαδημητρίου ήσαν μεταξύ των νεκρών και ο έτερος Ιερέας της Πόλης Παναγιώτης Παπαδημητρόπουλος, είχε μεταφερθεί, στο Νοσοκομείο Ευαγγελισμός για ακρωτηριασμό του ποδιού του που είχε πατήσει, Ιταλική νάρκη στα Καλάβρυτα.

Για το σκάψιμο των τάφων χρειάστηκαν αξίνες και τσάπες, αλλά τα εργαλεία αυτά είχαν καεί μέσα στα σπίτια και στις αποθήκες και υπήρχαν οικογένειες που είχαν να θάψουν τρεις, τέσσερις, μέχρι κι έξη νεκρούς.

Το πρόβλημα, μεγαλύτερο από το πόνο...

Γι' αυτό το σκοπό επιστρατεύθηκαν σκαλιστήρια, σπασμένα κεραμίδια, από τα καμένα σπίτια, κουτάλια κι ότι άλλο οξύ εργαλείο βρέθηκε εκείνες τις ώρες.

Ακόμα και με τα χέρια οι Δυστυχημένες Καλαβρυτινές, άνοιγαν τάφους και επειδή δεν είχαν βάθος, τους σκέπαζαν με πέτρες.

Μερικοί αβαθείς τάφοι δεν εξασφάλιζαν, τα σώματα των νεκρών και τη νύχτα, τα πεινασμένα σκυλιά και τα αγρίμια του δάσους, ξέθαβαν τα πτώματα για κορέσουν την πείνα τους...

Τραγωδία της φρίκης; Η' φρίκη της Τραγωδίας;

Την επόμενη μέρα οι άμοιρες Χήρες άρχιζαν πάλι από την αρχή το σκάψιμο και την ταφή σε ότι είχε απομείνει από τα σώματα, εκείνων των νεκρών...

Πέρασαν περίπου σαράντα μέρες για να συμπληρωθεί, με τη βοήθεια αντρών και σκαπτικών εργαλείων, από τα γύρω χωριά, η πλήρης ταφή των νεκρών, στη γη των πατέρων και των κόπων τους κι όπως λέει ο Ποιητής Γιάννης Αντρικόπουλος

Γη μου τα σπλάχνα σου άνοιξε
για να δεχτείς το μυριανθό
της νιότης, της παλληκαριάς,
της γνώσης και της σύνεσης,
για να δεχτείς ό,τι ακριβό
κρύβει η καρδιά του Γένους...

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Την Τρίτη μέρα μετά την καταστροφή φάνηκαν τα μεγάλα προβλήματα των επιζώντων, χηρών κι ορφανών.

-Τι θα έκαναν με τους τραυματίες

-Που θα έμεναν, μέσα στη καρδιά του χειμώνα, οι οικογένειες, που οι περισσότερες είχαν μικρά παιδιά

-Τι θα έτρωγαν, αφού όλα τα εισοδήματά τους είχαν καεί

-Με τι θα άλλαζαν οι γυναίκες τα ματωμένα, ρούχα τους

- Που θα βρίσκονταν κουβέρτες και παπλώματα να σκεπαστούν, μέσα στη βαρucheιμωνιά.

Από τα 500 σπίτια που είχα τα Καλάβρυτα έμειναν μόνο καμιά δεκαπενταριά. Εκεί βρήκαν στέγη μερικά γυναικόπαιδα. Οι περισσότερες όμως οικογένειες βολεύτηκαν, Χειμωνιάτικα, σε χαμοκέλες, αποθήκες, αχερώνες ή σε πρόχειρα παραπήγματα, κάτω από παλιές λαμαρίνες.

Και όμως επιζήσαμε...

Οι πρώτες βοήθειες τροφίμων, κουβερτών και ρούχων ήρθαν από τους αγρότες των γύρω χωριών και ήταν πράγματι μια ανάσα ζωής για τα πεινασμένα παιδιά, που τουρτούριζαν, μέσα στο χειμώνα, από το κρύο.

Στη διανομή τροφίμων γινόταν μεγάλος συνωστισμός και οι προσφορές τελείωναν γρήγορα. Όποιος πρόλαβε, πρόλαβε...

Λίγες μέρες μετά την καταστροφή, έφτασε, μέσα από πολλές δυσκολίες, το πρώτο κλιμάκιο του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού και προσέφερε στις χήρες και τα ορφανά, τρόφιμα, ενδύματα, κλινοσκεπάσματα **και προ παντός Ελπίδα, ζωής.**

Βοήθησαν, επίσης ο Διεθνής Ερυθρός Σταυρός κι άλλοι φορείς.

Αλλά οι προσφορές ήταν λίγες και έφταναν δύσκολα στη πόλη γιατί οι Γερμανοί έφερναν συνεχώς εμπόδια για τη διέλευσή τους.

Γενικά τα προβλήματα ήταν πολλά και δυσεπίλυτα, γι' αυτό δημιουργήθηκε ο Σύλλογος Χηρών και Ορφανών Καλαβρύτων με την επωνυμία «Ο Γολγοθάς» και οι γυναίκες βάλθηκαν να αντιμετωπίσουν, μόνες τους, τα σοβαρά προβλήματα της Πόλης.

Και τα κατάφεραν...

Επανέρχομαι στο στίχο από το χορικό της Αντιγόνης, του Σοφοκλή, που στην αρχή του αναφέρει ότι

« Πολλά τα δεινά... »

Πράγματι, πολλά είναι τα φοβερά, που μπορεί να συμβούν στους ανθρώπους, όπως τα εγκλήματα που διέπραξαν, στις 13ις του Δεκέμβρη 1943, οι Γερμανοί, στα Καλάβρυτα:

- Λήστεψαν και έκαψαν σπίτια, καταστήματα, γραφεία, Τράπεζες

- Προσπάθησαν να κάψουν, μέσα στο Δημοτικό Σχολείο, τις γυναίκες και τα παιδιά

- Δεν κράτησαν το λόγο της Στρατιωτικής τους Τιμής ότι, δεν θα σκοτώσουν τους άντρες

- Σκότωσαν, πολλά μικρά παιδιά

- Σκότωσαν, εν ψυχρώ, εκατοντάδες αθώους Καλαβρυτινούς.
- Εγκλήματα, δηλαδή που ξεπερνούν τα όρια της θηριωδίας.
- Εγκλήματα, που δεν τα διαπράττει ποτέ ο τακτικός στρατός.
- Εγκλήματα, που η Ιστορία αποδίδει σ' ορδές Βαρβάρων.

Το φοβερότερο όμως, είναι, ότι μετά το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, κανείς, ουσιαστικά, από τους βασικούς υπεύθυνους του ολοκαυτώματος των Καλαβρύτων, του Διστόμου αλλά και των άλλων εγκλημάτων των Γερμανών, στην Ελλάδα, δε τιμωρήθηκε, σαν εγκληματίας...

Άρα

ΚΑΘΑΡΣΗ ΤΗΣ ΚΑΛΑΒΡΥΤΙΝΗΣ ΤΡΑΓΩΔΙΑΣ ΔΕΝ ΕΓΙΝΕ

Από την άλλη πλευρά ο στίχος, του Σοφοκλή τελειώνει, ως εξής

«...κουδέν ανθρώπου δεινότερον πέλει »

Τίποτα δεν είναι ικανότερο και πιο θαυμαστό από τον Άνθρωπο.

Πράγματι τίποτα δεν αποδείχθηκε ικανότερο και πιο θαυμαστό από την Καλαβρυτινή Μάνα. Μέσα στα ματωμένα ρούχα της έκρυψε τον πόνο για το χαμό του Πατέρα, των παιδιών και των συγγενών της, πήρε τα ηνία της οικογένειας στα χέρια της και βρήκε τρόπους να μην πεινάσουμε. Μέσα στο βαρύ χειμώνα, μας ζέστανε στην αγκαλιά της. Με την αγωνιστικότητα και τις προσωπικές θυσίες της, μας μεγάλωσε και μας έδειξε το σωστό δρόμο. Το δρόμο, της ηθικής, της αξιοπρέπειας, του αγώνα και της δημιουργίας.

Από την δική τους μεριά, τα Καλαβρυτινά παιδιά τίμησαν το όνομα του Πατέρα, που δολοφονήθηκε βάνουσα και με τις επιτυχίες τους, επιβράβευσαν τους κόπους και τις θυσίες των μανάδων τους.

Μόχθησαν και πάλεψαν μέσα σε μία διαφοροποιημένη, μετά τον πόλεμο, Κοινωνία και διακρίθηκαν σε επιστημονικό και κοινωνικό επίπεδο.

Οι χήρες Καλαβρυτινές Μάνες έβαλαν τα «θεμέλια» κι εμείς τα ορφανά παιδιά τους, «ξαναχτίσαμε», εκεί επάνω, **το Σπίτι**.

Τα καινούργια Καλάβρυτα.

Ακολουθήσαμε έτσι τις παραινέσεις του Εθνικού μας Ποιητή Κωστή Παλαμά,

**Παιδί, το περιβόλι μας που θα κληρονομήσεις
Όπως το βρεις κι όπως το δεις να μη το παρατήσεις
Σκάψε το ακόμη πιο βαθιά και φράξε το πιο στέρεα
.....
Γίνε οργωτόμος, φυτευτής, διαφεντευτής.**

Σήμερα, από αυτή τη Μαρτυρική Πόλη, ας στείλουμε, το Μήνυμα της Θυσίας των πατέρων μας,

Όχι, άλλος Πόλεμος. Όχι, άλλα θύματα. Ειρήνη... Ειρήνη...

Αλλά και ένας καινούργιος Κόσμος, με ιδανικά, χωρίς πείνα και με λιγότερη δυστυχία...